

ТРАДИЦІЙНА ЖИТЛОВА АРХІТЕКТУРА ХАРКІВЩИНИ

Аліна Ярова

В експедиційному відрядженні, яке проходило на Слобожанщині в жовтні 2017 року, авторка цього повідомлення досліджувала архітектуру, зокрема, оселю.

Основним джерелом інформації стало опитування мешканців (віком переважно 70–90 років) сс. Велика Камишуваха, Грушуваха Барвінківського району, с. Загризлове Борівського району, м. Ізюм, сс. Кам'янка, Студенок Ізюмського району, сс. Кругляківка, Сенькове Куп'янського району. Респонденти розповідали про різні аспекти побутового життя, традиції, особливості місцевої матеріальної культури, за потреби робили схематичні замальовки, зокрема, до питань, що стосуються конструкції житла. Вони також назвали ряд місцевих будівельних термінів.

Особливості методології вивчення традиційної архітектури дали змогу не лише залучити оповіді старожилів, а й отримувати інформацію, застосувавши метод спостереження — у досліджуваних населених пунктах залишилося чимало нежилых будинків і садиб, обстеживши які можна встановити певні локальні особливості. Безпосередньо ж розповіді доповнюють інформацію про процес зведення житла, систему обрядовості, пов'язану з оселею, допомагають установити місце садиви тощо.

З традиційною архітектурою Ізюмського району можна було ознайомитися в Ізюмському краєзнавчому музеї, де представлено фотоматеріали старих хат, предмети хатнього начиння (ночви, скриню, пральник, посуд), а також роботи художників, що писали пейзажі сіл. Деякі фотографії пощастило знайти й зробити з них копії в бібліотеках та сільських Будинках культури регіону.

Житла в цій місцевості здебільшого будували каркасно-стовпові з вертикальним заповненням — «сторчовки» (хати «в сторч»), або, як їх називали, «столбянки». Подекуди, наприклад у с. Велика Камишуваха Барвінківського

району, як розповів мешканець села Олексій Васильович Сергієнко, переважали «рублені» хати, в основному із сосни, з дубовими підвалинами, що їх укладали на кам'яні чи дерев'яні «стояни». Слід зазначити, що в досліджуваному регіоні вдосталь родовищ кам'яних порід.

Ззовні житла обов'язково дранкували й «поновлювали» розчином з глини, піску, кінського гною, який замішували в ямі біля хати. Відтак стіни ззовні й усередині білили крейдою (інколи вапном). По периметру хати робили глиняну призьбу.

Наприкінці XIX — у першій половині XX ст. вздовж передньої довгої стіни на дерев'яних стовпчиках робили відкриту галерею, траплялися й напівзакриті. У першій половині XX ст. між стовпчиками встановлювали стіни, згодом їх почали склити, завдяки чому галереї трансформувалися в закриті веранди.

До початку Другої світової війни на території регіону зводили житла із саманових блоків, проте частіше з них будували господарські споруди. Такі житла-«саманки» були поширені в середині та другій половині XX ст.; блоки для них виготовляли всією громадою села, замішуючи ногами розчин із землі, глини, піску, соломи та кладучи отриману суміш в дерев'яні «станки». Розмір їх становив, за даними опитування, 40 × 20 см. Спочатку для просушування складали по три блоки, а коли підсихали — у стоси.

У другій половині XX ст. житла найчастіше будували зі шлакоблоків, цегли, саману. Старі хати намагалися обкладати цеглою.

Дах в оселях XIX ст. був чотирихилий, критий соломною або очеретом. У середині та другій половині XX ст. дахи часто робили двоххилими, що характерніше для цегляних будинків, проте можна натрапити на традиційні житла середини XX ст. з таким дахом (іл. 3). На думку селян, це, можливо,

Іл. 1. Погріб середини ХХ ст.
с. Студенок Ізюмського р-ну
Харківської обл.
Світлина А. Ярової

Іл. 2. Садиба першої половини – середини ХХ ст.
с. Сенькове Куп'янського р-ну Харківської обл.
Світлина А. Ярової

Іл. 3. Хата середини – другої половини ХХ ст.
с. Студенок Ізюмського р-ну Харківської обл. Світлина А. Ярової

аргументується економністю використання будівельного матеріалу. Однак питання, чи справді це пояснюється економічною доцільністю чи впливом міста, чи ця традиція занесена з інших територій, вимагає подальшого студіювання.

У другій половині ХХ ст., після закінчення війни з фашистськими загарбниками, колгоспи відряджали будівельників до сіл. Оплата здійснювалася грошима або трудоднями (замовник розплачувався, приписуючи свої трудодні будівельнику). «Мазали» хату громадою, але терміна «толока» опитувані не вживали, процес штукатурення стін називали «мазка».

Поширеним був обряд «в'язання сволока», «сволоківщина» — під час вкладання балок на сволок чіпляли рушника, що його потім забирив майстер. Будівництво сволока закінчувалося святкуванням і частуванням. Аби життя в хаті було щасливим і в достатку, під «Божий кут» закладали дрібні гроші, або ж їх могли класти, коли шпаклювали, у розчин.

Інтер'єр житла типовий для території України. В основі композиції стояла велика вариста піч лівобережного типу. На досліджуваній території її не розмальовували,

проте, можливо, ця традиція існувала. Інколи піч вимазували не крейдою, а жовтою глиною, що вирізняло її на тлі стін. «Божий кут» розміщували напроти печі; там стояло кілька ікон, прикрашених рушниками. З меблів були дерев'яні лави, стіл, ослінчики, мисники, полк, стільці. У кожній хаті обов'язково була скриня — найчастіше на ніжках, дерев'яна, з кованою ручкою.

Поширеною була вільна забудова двору (іл. 2). Окрім хати, на території садиби можна було побачити «погреб» (з кам'яним склепінням чи земляний), сарай, хлів, курятники, конюшні. Залежно від місцевості та глибини підземних вод, погріб робили або глибоко, або майже на поверхні, як, наприклад, у с. Студенок Ізюмського району (іл. 1).

На початку ХХІ ст. традиційні риси української хати замінюються сучасними тенденціями, використовуються нові будівельні матеріали. Частина господарських будівель зникає через занепад сільського господарства, з'являються нові архітектурні форми — гараж, вуличний душ і т. ін. Загалом, народна архітектура досліджуваних населених пунктів типова для Слобожанщини й водночас має певні локальні особливості.